

УДК 338.4:658.5:631/635

JEL Classification: D81

DOI: 10.15587/2312-8372.2018.146943

ОЦІНКА ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО РИЗИКУ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л. О., Чіп Л.О., Тютюнник М. С.

1. Вступ

Підприємництво в умовах конкуренції неминуче пов'язане із ризиком, який є об'єктивною реальністю будь-якої діяльності. В економічній літературі використовують терміни «підприємницький ризик», «господарський ризик», «економічний ризик» або просто «ризик» в економічному контексті. При цьому ризик у підприємстві, як і в інших ситуаціях, пов'язаний з усвідомленням небезпеки, загрози, ненадійності, негативними проявами випадковості та невизначеності.

Сільське господарство відіграє важливу роль в економічному розвитку України, проте, є однією з найбільш ризикових галузей економіки, передбачити успішність результатів в якій майже неможливо. В сільському господарстві рівень підприємницького ризику вищий порівняно з іншими галузями, оскільки результати діяльності значно залежать від зовнішніх (природних, конкурентних та інших) умов. Успішність діяльності в аграрній сфері забезпечується не уникненням ризиків, а їх оцінкою та адаптацію підприємства до умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Отже, досягнення високого рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств неможливе без управління підприємницьким ризиком.

Слід визнати, що теоретичні та прикладні аспекти впливу ризиків на господарську діяльність аграрних підприємств в Україні досліджені недостатньо, тому актуальним є вивчення особливостей вітчизняного сільського господарства на прояв ризиків в ньому. Крім того, потребують подальшого удосконалення методи оцінки підприємницьких ризиків у напрямку визначення їх галузевих та вітчизняних особливостей.

2. Об'єкт дослідження та його технологічний аудит

Об'єктом дослідження є підприємницькі ризики в аграрній сфері України та галузеві особливості їхнього впливу на результати господарської діяльності.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних і практичних аспектів виявлення та оцінки підприємницьких ризиків аграрних підприємств.

В сучасній економічній літературі можна зустріти різні підходи до визначення ризику та його класифікації. Задля широкого практичного застосування методів управління ризиками необхідне чітке трактування поняття підприємницького ризику, розробка класифікації ризиків та визначення методичних засад оцінки їх впливу на діяльність.

Оскільки ризик, як економічна категорія, відображає ймовірність непевної (випадкової) події, яка може відбутися або ні, прийняття будь-якого господарського рішення має передувати ретельний аналіз ризику.

Робота з виявлення потенційних чинників ризику в діяльності та оцінки їх

значущості з метою розробки методів зниження ризику або зменшення пов'язаних з ним несприятливих наслідків називається аналізом ризику [1].

Однією із найбільших проблем підприємницької діяльності є наявність ризиків, проте виміряти їх складно. *На даний час відсутній визнаний науковою спільнотою та експертами-практиками стандарт (протокол) оцінки ризиків, який описує її завдання, методологію, процедури, статистичні аспекти та організацію дослідження. Отже, вдосконалення методичних підходів оцінки підприємницьких ризиків залишається важливим.*

3. Мета та завдання дослідження

Мета дослідження – розробка концепції методики якісної оцінки впливу ризиків в аграрному секторі України на результати сільськогосподарської діяльності.

Для досягнення мети поставлені наступні завдання:

1. Узагальнити основні види підприємницьких ризиків у сільському господарстві та уточнити їх класифікацію за джерелами виникнення.
2. Розглянути найбільш поширені методичні прийоми оцінювання ризиків.
3. Запропонувати концепцію авторської методики якісного оцінювання підприємницьких ризиків в аграрній діяльності.

4. Дослідження існуючих рішень проблеми

Вперше питання необхідності оцінки ризику було поставлене в роботі [2], автор якої зазначив необхідність включати до норми прибутку щось подібне до страхової премії як компенсацію підприємницького ризику. Проте, ані класифікації таких ризиків, ані методики їхньої оцінки не було запропоновано.

Перша спроба наукового визначення ризику була зроблена у XVIII ст. у праці [3], яка започаткувала науку про ризик в економіці та знайшла практичне застосування, зокрема, у страхуванні життя.

Традиційні погляди на ризик в економіці викладені у позиції двох наукових шкіл – класичної та неокласичної. В працях представників класичної політекономії ризик розглядається як математичне очікування збитку внаслідок прийняття конкретного рішення [4, 5].

Альтернативний варіант підходу до визначення ризику розроблений неокласичною школою, яка визначає що гарантований прибуток має більшу корисність, ніж очікуваний прибуток такого ж розміру, але пов'язаний із можливими коливаннями) [6, 7].

Вперше класифікація підприємницьких ризиків була представлена в дослідженнях автора роботи [8], який зазначав, що в економічній сфері доцільно виділяти три основні види підприємницьких ризиків: ризик підприємця або позичальника, ризик кредитора та ризик інфляції. Проте, науковцем не розглядались інші, не менш важливі ознаки для класифікації, наприклад, за сферою виникнення ризику, ступенем впливу на господарську діяльність та за можливістю усунення.

У роботі [9], автор якої був вшанований Нобелівською премією, запропоновано новий підхід до дослідження ефектів ризику розподілу інвестицій, кореляції та диверсифікації очікуваних інвестиційних доходів. Проте, робота

присвячена здебільшого аналізу фінансових ризиків, тому висновки автора не дають відповіді на питання як уникнути інших видів ризиків.

В Україні серйозні наукові дослідження з теорії економічного ризику, розпочались у 90-х роках ХХ століття. Зокрема, розроблені концептуальні основи якісного та кількісного аналізу ризику, системи показників кількісного оцінювання економічного ризику, підходи до моделювання, управління ризиками [4, 10].

Серед сучасних досліджень управління ризиками діяльності, які здійснюються вченими країн, що мають схожі з Україною умови господарювання, заслуговують на найбільшу увагу праці [11, 12]. Так, у роботі [11] розглянуті практичні аспекти управління ризиками, зокрема акцентується увага на ризикоутворюючих чинниках, які одночасно впливають на динаміку кількох видів ризиків. Але залишається питання як оцінити ступінь впливу цих ризиків на результати господарської діяльності.

З нетрадиційного погляду розглядає процес управління ризиками автор роботи [12], в якій визначені етапи процесу менеджменту ризику, розкриті можливості у ньому застосування рефреймінгового підходу, розроблена модель рефреймінга етапів процесу менеджменту ризику організації.

Наразі теоретичні положення економічного ризику продовжують вивчати та удосконалювати науковці та фахівці-практики різних галузей діяльності.

Предметна область дослідження, а саме ризики в аграрній сфері України, привертає увагу багатьох вітчизняних дослідників, як науковців, так і практиків, зокрема самих виробників сільськогосподарської продукції та фахівців у галузі агрострахування. Кілька десятків публікацій, що стосуються ризиків в сільському господарстві була опрацьована із застосуванням елементів контент-аналізу (визначенням тем, що найчастіше піднімаються в досліджуваних матеріалах). За результатом оцінки ступеня поширення тем, які розглядаються в контексті можливих ризиків у сільському господарстві, була сформована система індикаторів для оцінки ризиковості діяльності, яка буде подана нижче.

Автори робіт [13–15], які привертають найбільшу увагу, дають найбільш розгорнуту характеристику видів ризиків в сільському господарстві та пропонують інструментарій для оцінки їх впливів на результати діяльності. Однак, окремі питання потребують доопрацювання, зокрема необхідна декомпозиція галузевих ризиків підприємницької діяльності, яка б враховувала особливості національної економіки країни, в якій здійснюється діяльність.

Процес аналізу ризику включає наступні етапи (рис. 1).

Отже, першим етапом, від якого значною мірою залежність успіх управління ризиками, є їх аналіз, який може бути якісним або кількісним.

Якісний аналіз виявляє джерела та причини потенційних ризиків, види ризиків на різних етапах певної діяльності, прогнозує можливі негативні наслідки прояву виявлених ризиків. Якісна оцінка передбачає встановлення орієнтиру в нечисловому, термінологічному вираженні, наприклад, «мінімальний ризик», «помірний ризик», «граничний ризик», «неприпустимий ризик». Підставою для віднесення до тієї чи іншої групи є система параметрів, встановлена для кожного портфеля ризику [16].

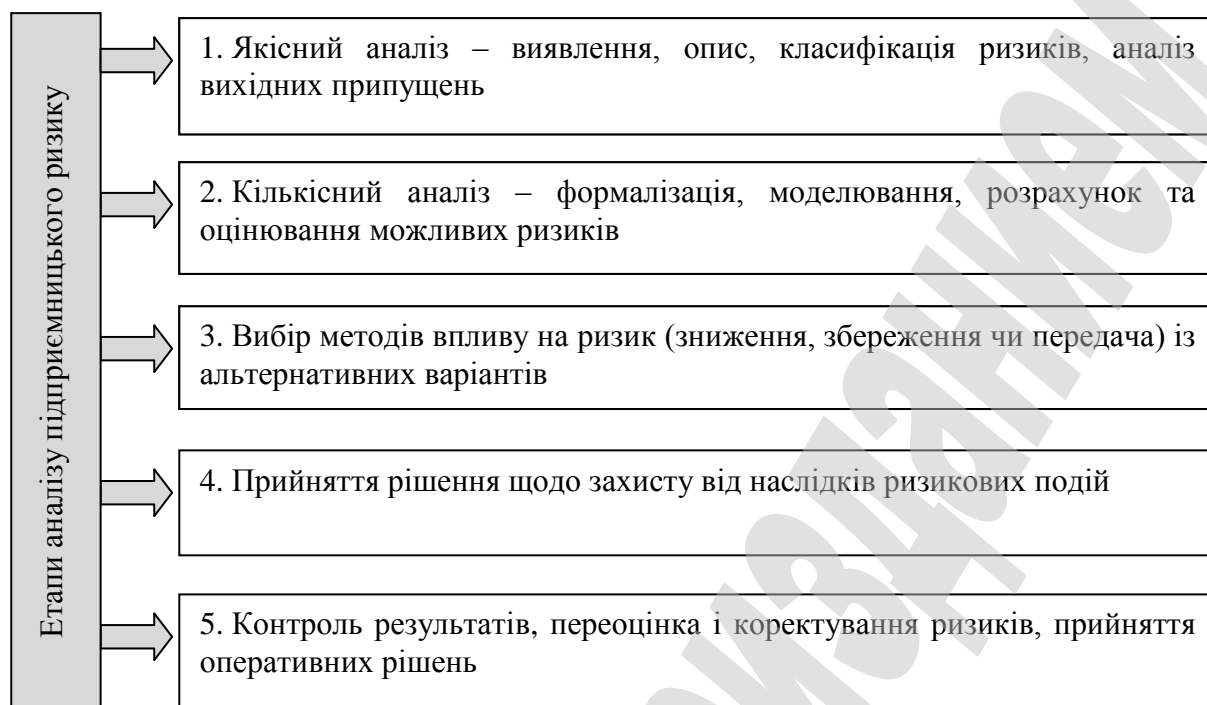

Рис. 1. Основні етапи аналізу підприємницького ризику

Під час якісного аналізу ризиків використовують неформалізовані методи, такі як метод експертних оцінок, метод мозкового штурму, методи асоціацій та аналогій, метод Дельфи та інші евристичні методи.

Результати якісного аналізу є базою для кількісного аналізу ризику. На етапі кількісного аналізу обчислюють значення величин окремих ризиків і ризиків підприємства (діяльності) в цілому. При цьому виявляють негативні наслідки можливих ризиків, оцінюють їх кількісно, розробляють систему заходів протидії ризику з розрахунком їх економічного ефекту.

Найбільш розповсюдженими методами кількісного аналізу ризику, які використовують у тому числі в дослідженні аграрних ризиків, є статистичний, аналіз доцільності витрат, метод експертних оцінок та використання аналогів.

Статистичний метод ґрунтується на вивченні статистичних даних про події, що мали місце на даному чи аналогічному підприємстві у минулому, з метою визначення імовірності окремої несприятливої події у майбутньому [17]. Під час аналізу розраховують показники варіації (дисперсію, середньоквадратичне відхилення, коефіцієнт варіації, семіваріацію, семіквадратичне відхилення) та відносні показники (ймовірність, коефіцієнт ризику тощо).

Метод аналізу доцільності витрат спрямований на мінімізацію суми капіталу, що піддається ризику. Для оцінки ступеня ризику використання фінансових ресурсів використовують показники фінансової стійкості.

Методи експертних оцінок передбачають опитування компетентних осіб, висококваліфікованих спеціалістів з досліджуваної проблеми, які оцінюють ризик за допомогою логічних і статистичних методів з використанням інтуїції, знань та професійного досвіду опитуваних [18].

Сутність методу аналогій полягає в аналізі усіх наявних даних про об'єкти, що мають високий ступінь подібності з оцінюваним. Метод використовує базу даних аналогічних об'єктів для виявлення загальних залежностей і перенесення їх

на досліджуваний об'єкт з метою розрахунку ймовірностей виникнення втрат [17].
Переваги та недоліки розглянутих методів узагальнені у табл. 1.

Таблиця 1

**Основні переваги та недоліки найбільш поширених методів
кількісного аналізу підприємницького ризику**

Метод	Основна перевага	Основний недолік
Статистичний	простота математичних розрахунків	необхідність великого числа спостережень
Аналіз доцільності витрат	комплексний підхід до аналізу, можливість деталізації окремих ризиків	не аналізуються складові джерела виникнення ризику (ризик береться як цілісна величина)
Експертна оцінка	може використовуватися в умовах дефіциту і навіть браку інформації	суб'єктивність експертів може суттєво викривити результати
Використання аналогів	можна застосовувати для виявлення ступеня ризику нових напрямів підприємницької діяльності, щодо яких відсутня статистична інформація	при оцінці ризику не враховується фактор часу та необхідність повної й достовірної інформації щодо об'єкту-аналогу

Звичайно, отримані різними методами результатами будуть відрізнятися, але аналіз розходжень між ними дозволить виявити фактори, які враховуються в одних методах і не враховуються в інших, що впливає на точність оцінки і достовірність отриманих результатів.

Оскільки кожна з наведених методик має свої недоліки, вдосконалення існуючих методичних підходів до оцінки підприємницьких ризиків, особливо з урахуванням їх галузевої специфіки, залишається перспективним.

5. Методи досліджень

Для досягнення поставленої мети в роботі використані наступні методи дослідження:

- абстрактно-логічний та порівняльного аналізу (при розкритті сутності та особливостей ризиків сільськогосподарської діяльності в Україні);
- статистичний (для систематизації та аналізу інформації про вплив ризиків на результати аграрного виробництва в Україні за останні роки);
- монографічний (для поглибленого вивчення окремих видів ризиків в сільському господарстві);
- експертних оцінок (при розробці методики оцінювання пливу ризиків на результати діяльності в сільському господарстві);
- графічний і табличний (при представленні результатів дослідження);
- діалектичний (для теоретичних узагальнень щодо визначення проблем та шляхів їх подолання, формування висновків).

Для аналізу ризиків була запропонована система індикаторів, які формувались з урахуванням прийомів декомпозиції, аналізу та синтезу. Під час відбору видів ризиків до системи індикаторів був застосований контент-аналіз

літературних джерел авторства фахівців у сфері аграрних ризиків. Застосування даних методів відрізняє дослідження з поміж інших.

6. Результати досліджень

Одним із невід'ємних елементів підприємницької діяльності є ризик.

На думку авторів даного дослідження, підприємницький ризик – це ймовірність настання несприятливих подій в процесі виробничої, збутової чи фінансової діяльності, у результаті яких суб'єкти господарювання можуть зазнати збитків, матеріальних, трудових та інших видів незапланованих витрат, недоотримати доходи в процесі діяльності.

Класифікація ризиків є багатоаспектною, але з позицій підприємницької діяльності найбільш важливим є розподіл ризиків за джерелами виникнення. Пропонуємо за цією ознакою поділяти ризики на макроекономічні та політичні, внутрішньоекономічні, природні та кримінальні. Відмітимо, що деякі види ризиків (кримінальні, ресурсні, комерційні тощо) можуть бути викликані як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Наприклад, кримінальні ризики пов'язані із злочинами, які можуть бути скоєні як працівниками підприємства, так і сторонніми особами.

Розглянуті види підприємницьких ризиків є загальними для усіх видів діяльності, але в сільському господарстві вони мають галузеву специфіку.

Для визначення видів ризиків, які найбільше впливають на результати господарської діяльності в сільському господарстві, були залучені експерти (вчені та аграрії-практики) та проаналізовані матеріали наукових публікацій і електронних ресурсів виробників аграрної продукції за 2017–2018 рр. Детальний опис контент-аналізу досліджуваних матеріалів є предметом написання окремої роботи, тому обмежимося лише темами, які піднімалися найчастіше.

Найчастіше в обговоренні ризиків в сільському господарстві розглядалися наступні види ризиків:

1. *Природно-кліматичні ризики* є основним видом галузевого ризику, оскільки результати господарської діяльності майже повністю залежать від погодно-кліматичних умов, природних стихійних явищ та біологічних процесів, які не можливо передбачити та важко контролювати.

Наприклад, у 2017 році внаслідок екстремальних несприятливих погодних умов втрата врожаю соняшнику становила 30–40 % [19].

2. *Адміністративно-законодавчі ризики* пов'язані із можливістю зростання податкового та іншого тиску на виробників продукції, прийняття законів та нормативно-правових актів, що знижують ефективність функціонування галузі. Нестабільність та непередбачуваність правового поля і, зокрема, податкового законодавства, в Україні є одним з основних стримуючих факторів для розвитку підприємництва.

3. *Кредитні ризики*. Високі ставки за кредитами суттєво знижують ефективність діяльності аграрних підприємств та підвищують ризик їх неповернення.

4. *Виробничі ризики*, які є наслідком недотримання аграрних технологій через незабезпеченість засобами захисту рослин і тварин, мінеральними добривами технікою та фізичним і моральним зносом устаткування, машин і

механізмів, тощо.

5. *Ризики низької конкурентоспроможності* можуть бути викликані нездатністю конкретного підприємства конкурувати на ринку певної продукції. Це може відбуватись внаслідок повільного реагування на умови ринку, трансформацію попиту на продукцію, монополію агрохолдингів, демпінгування конкурентів, більш високого рівня цін на продукцію порівняно із імпортними товарами тощо.

Ризики конкурентоспроможності в галузі також пов'язані із значною тривалістю відтворювального циклу. Наприклад, для вирощування дійного стада необхідно понад три роки, отже у випадку зростання попиту на молочну продукцію немає можливості швидко збільшити поголів'я, щоб адекватно відреагувати на кон'юнктуру ринку. В рослинництві вони виникають при створенні нового саду, якому потрібному більше п'яти років для першого плодоносіння, нового винограднику, перший врожай якого отримують через три роки і т. п.) [15].

6. *Ризики заборони або обмеження продажу.* Так, у 2017 році Білорусь ввела тимчасові обмеження на імпорт свинини (зокрема, на живих свиней, свинини і продуктів її переробки) з окремих областей України у зв'язку зі спалахами на цих територіях африканської чуми свиней. Водночас було запроваджене обмеження на ввезення кормів і кормових добавок, що містять сировину з свинини, а також обладнання, що використовується для перевезення, змісту, забою і розбирання свиней [20].

7. *Кримінальні ризики* пов'язані із крадіжками майна, приховуванням доходів, іншими злочинами проти власності, а також корупційними злочинами, що суттєво перешкоджають правомірній підприємницькій діяльності в Україні.

Пропонуємо проводити якісний аналіз підприємницьких ризиків з використанням вищенаведеної авторської класифікації ризиків у сільському господарстві та системи показників-індикаторів, що узагальнюються у комплексній оцінці. Визначення великої кількості показників є досить об'ємною роботою, важкою для трактування, тому пропонуємо обмежити їх кількість до 20. При цьому доцільно зосередити увагу на ключових чинниках ризиків, що наведені у табл. 2.

Кожну відповідь на питання, наведені у графі А табл. 2, оцінюють за шкалою:

- 1 бал, якщо фактор несуттєво вплине на результати господарської діяльності, ступінь впливу фактора неможливо або важко визначити;
- 2 бали, якщо фактор вплине припустимо, у випадку настання несприятливої події втрати будуть некритичними;
- 3 бали, якщо фактор вплине критично, є загроза отримання значних збитків;
- 5 балів у випадках, коли негативний вплив фактора може призвести до отримання значних збитків, банкрутства підприємства. В табл. 2 такі наслідки підкреслені у графі 3.

Оцінку окремих видів ризиків повинні проводити експерти у кількості не менше ніж 3 особи. Задля більшої об'єктивності оцінки у складі експертної групи повинні бути як працівники даного підприємства, так і незалежні фахівці (представники страхової компанії, науковці, висококваліфіковані працівники

інших підприємств аграрної сфери). Відбір експертів для оцінки ризиків та вся процедура експертизи повинні проводитись відповідно до загальноприйнятих правил та принципів, які добре описані у спеціальній літературі.

Таблиця 2

Оцінка ризику впливу найбільш суттєвих чинників на результати господарської діяльності аграрного підприємства

Чинники, що зумовлюють невизначеність результатів діяльності	Ступінь та форми можливого негативного впливу на діяльність		
	Вплив несуттєво – 1 бал	Вплив припустимо – 2 бали	Вплив критично – 3 бали/5 балів
1	2	3	4
Макроекономічні та політичні			
1. Посилення податкового тиску або відміна податкових пільг в агробізнесі	невідомо, важко визначити	збільшення витрат на оподаткування	можливість значних витрат, недоотримання прибутку
2. Скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення	не вплине	невідомо, важко визначити	<i>підприємство може значно скоротити площу або припинити існування</i>
3. Високий рівень інфляції в країні	важко визначити (збільшення цін на с/г продукцію може компенсувати додаткові витрати)	збільшення витрат, недоотримання доходів, прибутку	отримання збитку
4. Девальвація (зниження курсу гривні відносно «твердих» валют)	важко визначити	зростання витрат на імпорتنі складові	отримання значного збитку внаслідок курсових різниць
5. Нестабільність політичної ситуації в Україні	невідомо, важко визначити	можлива втрата кількох покупців або постачальників	можливість націоналізації, конфіскації підприємства
6. Заборона (обмеження) експорту/імпорту окремих видів товарів	незначні витрати	скорочення доходів, неможливість отримати необхідні імпорتنі товари тощо	отримання збитку, ймовірність часткового припинення діяльності
Природні			
7. Стихійні лиха (ураган, злива, пожежа тощо)	незначне зниження урожайності, припустимі втрати продукції	недоотримання сільськогосподарської продукції	<i>повна втрата одержаної продукції, отримання збитку</i>
8. Неприятливі погодні умови (заморозки, посуха, град тощо)	незначні витрати	зниження урожайності, скорочення кормової бази	<i>повна втрата одержаної продукції, отримання збитку</i>

Продовження таблиці 2

1	2	3	4
Природні			
9. Ризики хвороб тварин, рослин	завдяки особливостям технології ризики мінімальні	недоотримання сільськогосподарської продукції	<i>повна втрата одержаної продукції, отримання збитку</i>
Кримінальні			
10. Крадіжки майна, втрати внаслідок невиконання посадових обов'язків	можуть бути компенсовані страховкою або винними особами	незначні втрати внаслідок крадіжок готової продукції, пально-мастильних матеріалів тощо	значні втрати внаслідок злочинної діяльності керівництва
11. Корупційні злочини, що перешкоджають господарській діяльності	відсутні або невідомі випадки корупційних злочинів в даному регіоні, у галузі	виникнення перешкод у правомірній підприємницькій діяльності	<i>можливість значних збитків, зупинення діяльності</i>
Внутрішньоєкономічні			
12. Виробничо-технологічні в рослинництві (недотримання технологій в рослинництві)	незначне погіршення якості ґрунтів, несуттєве зниження врожайності, недоотримання прибутку	перевищення норм використання мінеральних добрив, хімікатів, винос поживних речовин з ґрунту, зниження урожайності та якості продукції, суттєве зменшення прибутку	<i>втрата ґрунтового покриття та родючості ґрунтів, непридатність землі для сільськогосподарського використання, втрата урожаю, отримання збитку</i>
13. Виробничо-технологічні в тваринництві (недотримання умов годівлі, утримання і використання тварин та птиці)	незначне зниження продуктивності тварин, збільшення передчасного їх вибракування, недоотримання прибутку	значне скорочення поголів'я тварин, суттєве зменшення продукції, погіршення її якості, суттєве зменшення прибутку	<i>втрата поголів'я, втрата продукції, отримання збитку</i>
14. Ресурсні (нестача основних видів ресурсів, знос основних засобів)	основні технологічні процеси повністю забезпечені необхідними ресурсами	ресурсний потенціал забезпечує основні процеси, проте існує ризик неналежного виконання технологічних операцій	<i>зупинка виробництва, втрата продукції, отримання збитку</i>
15. Ризики заборони або обмеження продажу окремих видів продукції	суттєво не вплине	продукція належності якості буде використана на внутрішні потреби	зменшення доходів, отримання збитків по окремих видах продукції

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4
Внутрішньоекономічні			
16. Ризики самовідтворення	суттєво не вплине, необхідні ресурси є на ринку	додаткові витрати внаслідок зовнішнього поповнення ресурсів	зупинка виробництва, втрата частини продукції, додаткові витрати на поповнення ресурсів
17. Транспортні (низька транспортабельність видів продукції, перебої в роботі транспорту тощо)	незначні витрати, пошкодження товару, що компенсується перевізником	збільшення витрат, втрата частини продукції, зменшення реалізації, недоотримання прибутку	можлива втрата товару під час транспортування, втрата покупців, отримання збитку
18. Конкурентні (падіння попиту на продукцію, зниження конкурентоспроможності товару тощо)	зменшення попиту на продукцію підприємства малоімовірне	скорочення доходів внаслідок зменшення обсягів реалізації та/або зниження цін	<i>втрата покупців, отримання збитку, витиснення конкурентами</i>
19. Кредитні (неможливість отримання позикових коштів)	не вплине, підприємство фінансує свої поточні витрати за рахунок власних коштів	підприємство не зможе фінансувати поповнення матеріально-технічної бази (МТБ), виникнуть ресурсні ризики	<i>внаслідок неотримання кредиту або неможливості його повернення є ризик банкрутства</i>
20. Фінансово-інвестиційні	важко визначити	додаткові витрати, що можуть не окупитись	отримання збитків внаслідок фінансової та інвестиційної діяльності, знецінення інвестицій

За даними індивідуальних оцінок визначають середній показник. Для оцінки узгодженості думок експертів обов'язковою є перевірка їх відповідей за коефіцієнтом конкордації, критерієм Пірсона або за критеріями Кендалла чи Спірмена [21].

Визначивши оцінки всіх складових, можемо знайти загальне значення показника шляхом сумування цих оцінок. Методика обчислення розроблена таким чином, що підсумкове значення буде в межах від 20 до 80. Чим більше значення показника, тим вищий рівень ризику.

За результатами кількісної оцінки ризиків робиться узагальнення щодо ризиковості діяльності (рис. 2):

- 0–30 балів – низький (помірний) рівень ризику. Такий рівень ризику вимагає резервування коштів на покриття можливих втрат;
- 30–60 балів – припустимий ризик. За такого рівня ризику мінімізувати втрати можна завдяки страхуванню;
- 60–80 балів – критично небезпечний рівень ризику. За такого високого

ризиків можуть бути прийняті рішення про відмову від надмірно ризикової діяльності, профілактику або диверсифікацію (метод зниження), аутсорсинг витратних ризикових функцій (метод передачі), формування резервів або запасів (метод ухвалення).

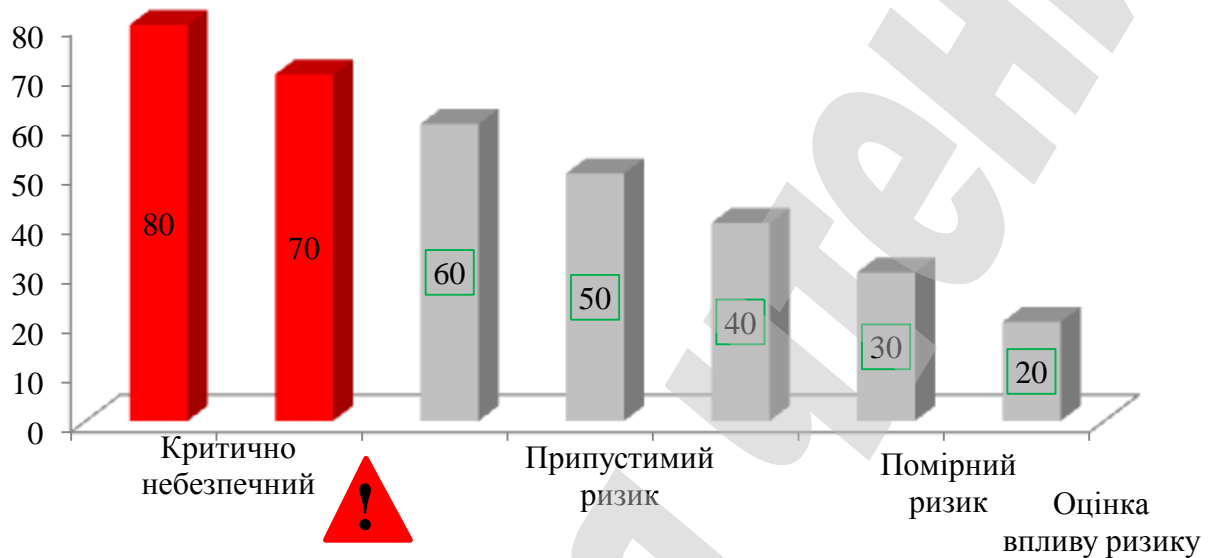

Рис. 2. Інтегральна оцінка впливу ризиків, бали

Приклад застосування даної методики наведений у табл. 3.

Таблиця 3

Оцінка ризику впливу найбільш суттєвих чинників на результати господарської діяльності аграрного підприємства (спеціалізація – виробництво зернових та птахівництва)

Чинники, що зумовлюють невизначеність результатів діяльності	Результати опитування експертів (бали)			
	1 експерт	2 експерт	3 експерт	Середня оцінка
1	2	3	4	5
1. Посилення податкового тиску або відміна податкових пільг в агробізнесі	2	3	2	2
2. Скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення	2	2	5	3
3. Високий рівень інфляції в країні	2	2	3	2
4. Девальвація (зниження курсу гривни відносно «твердих» валют)	2	2	1	2
5. Нестабільність політичної ситуації в Україні	1	1	1	1
6. Заборона (обмеження) експорту/імпорту окремих видів товарів	2	2	2	2
7. Стихійні лиха (ураган, злива, пожежа, землетрус, тощо)	5	2	5	4
8. Неприятливі погодні умови (зимові заморозки, посуха, град тощо)	5	5	5	5

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5
9. Ризики хвороб тварин, рослин (епідемії, хвороби, шкідники і т. п.)	2	2	1	2
10. Крадіжки майна, втрати внаслідок невиконання посадових обов'язків	1	1	1	1
11. Корупційні злочини, що перешкоджають діяльності	2	5	2	3
12. Виробничо-технологічні в рослинництві	2	2	2	2
13. Виробничо-технологічні в тваринництві	2	5	5	4
14. Ресурсні	5	2	2	3
15. Ризики заборони або обмеження продажу окремих видів продукції	3	3	3	3
16. Ризики самовідтворення	2	3	3	3
17. Транспортні	2	3	3	3
18. Конкурентні	1	1	2	1
19. Кредитні	2	2	2	2
20. Фінансові-інвестиційні	2	2	2	2
Разом	47	50	52	50

За результатами опитування трьох експертів щодо ступеня ризику підприємницької діяльності аграрного підприємства, що спеціалізується на виробництві зернових та птахівництві, було виявлено припустимий рівень ризику при 50 балах інтегрального показника. Це означає, що найефективнішим інструментом управління ризиками в даному господарстві є страхування.

Визнаємо, що запропонований підхід до оцінки підприємницьких ризиків поки що є лише концептуальним підходом і кількісні критерії можуть бути уточнені після багаторазової апробації методики.

Ефект від застосування запропонованої методики полягає в однозначній та науково обґрунтованій відповіді на питання інвестора або страховика «Наскільки високий ризик зазнати збитків у даній діяльності?».

7. SWOT-аналіз результатів досліджень

Strengths. Сильні сторони дослідження та застосування методики якісного аналізу ризиків у сільському господарстві полягають у тому, що вона дозволить поліпшити результат оцінки. В порівнянні з іншими підходами це вдається зробити за рахунок комплексного підходу до оцінки всіх видів ризиків, які мають найбільший вплив на результати господарської діяльності у галузі.

Weaknesses. Для аналізу ризику існує безліч методів, але найчастіше використовують такі, як статистичний метод, метод асоціацій та аналогії, метод експертних оцінок, аналіз доцільності витрат. Кожен з вищенаведених методів має недоліки, тому в практичній діяльності необхідно використовувати кілька різних методів.

Запропонований підхід до оцінки підприємницьких ризиків наразі є недостатньо апробованим: бальна оцінка впливу окремих видів ризиків потребує багаторазової перевірки. Говорити про можливість впровадження

даної методики на практику можна лише після проведення кількарічної експериментальної роботи, яка полягає у зіставленні розрахованої інтегральної оцінки з фактичними результатами діяльності суб'єктів господарювання.

Opportunities. У даній роботі запропоновано власний варіант оцінки впливу зовнішніх і внутрішніх ризиків, який надалі плануємо вдосконалювати шляхом розробки шкали оцінки страхових ризиків. В подальшому процес аналізу ризиків можливо доповнити модулями проблемно-орієнтованих пакетів програм, які звичайно базуються на розробленому математичному апараті.

Threats. До погроз управління ризиками можна віднести те, що, навіть, запропонований підхід не є алгоритмом, що дозволяє уникнути втрат взагалі через вплив різного роду ризиків. Проблема ускладнена тим, що не всі загрози вдається попередньо ідентифікувати та мінімізувати.

8. Висновки

1. Проведеними дослідженнями встановлено, що на результати сільськогосподарської діяльності суттєво впливають системні ризики, такі як макроекономічні та політичні, внутрішньо-економічні, природні та кримінальні. Були виділені та охарактеризовані окремі види зазначених видів ризиків у сільському господарстві.

2. Дана оцінка переваг та недоліків найбільш розповсюджених методів кількісного аналізу ризику – статистичного, аналізу доцільності витрат, методу експертних оцінок та використання аналогів. Визначено, що оскільки кожен з них має свої недоліки, вдосконалення існуючих методичних підходів до оцінки підприємницьких ризиків, особливо з урахуванням їх галузевої специфіки, залишається перспективним.

3. Оскільки повністю уникнути підприємницького ризику неможливо, необхідно навчитися ним управляти. Одним із основних етапів управління ризиками є їх аналіз. Запропоновано авторський підхід до методики якісного оцінювання впливу підприємницьких ризиків в сільському господарстві на результати діяльності з урахуванням галузевої специфіки. Розроблена методика оцінки включає етапи:

- етап експертної оцінки окремих видів визначених ризиків у балах;
- розрахунок середньої бальної оцінки ризиків, з градацією якісної оцінки загального ступеня ризику за групами: низький або помірний, припустимий та критично небезпечний рівень ризику;
- формування висновків щодо управління ризиками даної діяльності.

Література

1. Логвінова О. П., Семененко І. М. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків: навч. посіб. Харків: Лідер, 2015. 370 с. URL: http://pidruchniki.com/86392/ekonomika/yakisne_otsinyuvannya_pidpriyemnitskih_rizikiv#710 (дата звернення 10.05.2018).

2. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Books I, II, III, IV and V / ed. by Soares S. M. MetaLibri Digital Library, 2007. URL: https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf

3. Tetens J. N. Einleitung zur Berechnung der Leibrenten und Anwartschaften. Leipzig, 1785–1786.
4. Герасимчук Н. А., Мірзоєва Т. В., Томашевська О. А. Економічні і фінансові ризики: навч. посіб. Київ: ЦП Компрінт, 2015. 288 с.
5. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків: навч. посіб. / Донець Л. І. та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 472 с.
6. Marshall A. Principles of Economics // Library of Economics and Liberty. London: Macmillan and Co., Ltd, 1920. URL: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP.html>
7. Knight F. H. Risk, Uncertainty, and Profit. Hart, Schaffner, and Marx Prize Essays, no. 31 // Library of Economics and Liberty. Boston and New York: Houghton Mifflin, 1921. URL: <http://www.econlib.org/library/Knight/knRUP.html>
8. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Macmillan, 1936. 472 p.
9. Markowitz H. M. Portfolio Selection // Journal of Finance. 1952. Vol. 7, Issue 1. P. 71–91.
10. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 480 с.
11. Основин С., Мальцевич Н., Основин В., Основина Л. Функции управления рисками организации // Аграрная экономика. 2018. № 8. С. 11–18.
12. Боровкова В. А. Рефрейминг процесса менеджмента риска организаций // Экономический анализ: теория и практика. 2018. Т. 17, Вып. 8. С. 1428–1448.
13. Бабенко В. А. Методы и модели оценивания риска на примере производства продукции сельского хозяйства // Вісник Хмельницького національного університету. 2018. № 1. С. 182–186.
14. Жмурко І. Ризики в аграрному секторі та необхідність їх страхування // Економічний дискурс. 2017. Вип. 1. С. 42–49.
15. Лобова О. Ефективність страхування ризиків підприємницької діяльності в аграрному секторі // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Економіка. 2014. Вип. 3. С. 70–76.
16. Пименов Н. А. Управление финансовыми рисками в системе экономической безопасности: учебник и практикум для академического бакалавриата. 2-е изд., пер. и доп. Москва: Юрайт, 2018. 326 с.
17. Назарчук Т. В., Косіюк О. М. Менеджмент організацій: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 560 с.
18. Зоріна О. А. Методи аналізу фінансових ризиків. Електронний ресурс // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку контролю і аналізу. 2011. № 2 (20). С. 221–229.
19. Дружбляк Н. Україна може встановити рекорд з врожаю // Високий замок. 02 травня 2018. URL: <https://wz.lviv.ua/article/370259-ukraina-mozhe-vstanovytu-rekord-z-vrozhaiu> (дата звернення 10.05.2018).
20. Указания / Департамент ветеринарного и продовольственного надзора Министерства сельского хозяйства и продовольствия Республики Беларусь URL: <http://www.dvprn.gov.by/normativnye-dokumenty/veterinarnaya-sluzhba-respubliki-belarus/ukazaniya/> (дата звернення 10.05.2018).
21. Spearman C. The Proof and Measurement of Association between Two Things // The American Journal of Psychology. 1904. Vol. 15, Issue 1. P. 72–10. doi: <http://doi.org/10.2307/1412159>